

UDC 94(510):141.82

HU JINTAO'S CONCEPT OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT: THE IDEOLOGY OF CHINA'S THIRD SOCIAL TRANSFORMATION

V. Kiktenko

DSc (Philosophy), Senior Fellow

A. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

kiktenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0078-4285

The article examines the “concept of scientific development”, which has become an important strategic guideline for the socio-economic development of China and the construction of socialism with Chinese characteristics. The historical preconditions for the formation of this concept, its theoretical content and practical significance are analyzed. It is shown that the “concept of scientific development” was aimed at forming a general, systematic view of the socio-economic development of the country, and this accordingly determined its special place in the modern official ideology of the Chinese Communist Party (CCP). Particular attention is paid to the analysis of the “five civilizations” that form the basis of the “concept of scientific development” – “socialist material civilization”, “socialist spiritual civilization”, “political civilization”, “social civilization” and “ecological civilization”. The emphasis on “civilization” demonstrated the strengthening of the CCP’s official ideology on political, cultural, and moral issues. The special role of the theory of balanced development (“socialist harmonious society”) in the implementation of the Reform and Opening-up is noted. The concept of “socialist harmonious society” was formulated on the basis of Marxist ideas of social harmony in combination with the urgent tasks of socio-economic development of China. However, for the theoretical substantiation of this problem, there were used the classical Confucian concepts of harmony, which lead a person to achieve a balance of ethical and spiritual in society and the state. It is emphasized that this approach complemented the “concept of scientific development” and was aimed at preventing the growth of social inequality into class conflicts. It is shown that the socialist modernization of China was defined as the constant satisfaction of the growing material and cultural needs of the people and this was reflected in the concept of “man above all”, one of the most important elements of the concept of scientific development. It is determined that the new version of the CCP’s official ideology is a transition to the position of post-Marxism, which is characterized by a rejection of derivationism and essentialism, i.e., in particular, the economy is no longer seen as the basis of politics, and the state as an instrument of action. It is emphasized that the CCP’s official ideology during Hu Jintao’s rule was generally based on traditional Marxist approaches and the concept of “socialism with Chinese characteristics”, but there was also some modernization of party ideas by introducing China’s historical and cultural heritage and adapting to new social-economic conditions.

Keywords: China, Chinese Communist Party (CCP), Hu Jintao, ideology, “concept of scientific development”, “socialism with Chinese characteristics”, post-Marxism

“КОНЦЕПЦІЯ НАУКОВОГО РОЗВИТКУ” ХУ ЦІНЬТАО: ІДЕОЛОГІЯ ТРЕТЬОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КИТАЮ

В. О. Кіктенко

Одним з головних соціально-економічних принципів Комуністичної партії Китаю¹ в період правління Ху Цзіньтао (2002–2012 рр.) стала “концепція наукового

© 2021 V. Kiktenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

розвитку” (科学发展观 *kexue fazhan guan*), орієнтована на зростання національної могутності, підвищення активності соціальних суб’єктів та зростання продуктивності Китайської Народної Республіки², а також приєднання країни до економічної глобалізації. “Концепція наукового розвитку” стала важливим стратегічним орієнтиром соціально-економічного розвитку Китаю і побудови соціалізму з китайською специфікою. Загалом ця концепція являє собою систематизовану наукову теорію, яка ґрунтується на природних, гуманітарних і соціальних науках. Вивчення “концепції наукового розвитку” важливе для глибокого розуміння розвитку теоретичних положень китаїзованого марксизму (马克思主义中国化 *makesi zhuyi zhongguo hua*) та особливостей розвитку Китаю в цей час. У цій статті проаналізовано історичні передумови формування “концепції наукового розвитку”, а також її теоретичний зміст і практичне значення. Аналіз ґрунтується на герметичному читанні (розуміння, інтерпретація, критика) офіційних документів КПК, які є результатом ухвалення колективного рішення вищим керівництвом партії щодо ідеології, державної системи й реальних політичних дій.

1. Історичні умови виникнення і загальне визначення “концепції наукового розвитку”

На початку ХХІ століття китайське керівництво зіткнулося із серйозними внутрішніми та міжнародними викликами, що й визначило необхідність пошуку способів досягнення стійкого і збалансованого розвитку для поліпшення народного добробуту, а також збереження легітимності влади КПК³. Для виконання цих завдань була сформульована “концепція наукового розвитку” як одна з основних теорій КПК, що ґрунтується на історичному матеріалізмі, теорії розвитку, ідеях Мао Цзедуну, теорії Ден Сяопіна⁴, “потрійному представництві” Цзян Цземіня⁵ та визначається певними завданнями соціалістичного будівництва в Китаї [Selected Documents... 2007, 12]. В основу цієї теорії було покладено наукове розуміння розвитку суспільства, спрямоване на подальшу соціалістичну модернізацію Китаю – прискорення соціально-економічних реформ у рамках здійснення Політики реформ і відкритості. “Концепція наукового розвитку” була спрямована на формування загального, системного погляду на соціально-економічний розвиток країни, що визначило її особливе місце в сучасній офіційній ідеології КПК. До того ж ця теорія мала узгодити інтереси людей і раціональний розподіл ресурсів, де ключовим методом є ефективний розподіл повноважень у політичному секторі. Це так званий “єдиний план і облік спільних інтересів”, розроблений партійно-державною системою Китаю (КПК/КНР). Тобто ефективне керівництво та управління КПК є політичними та організаційними гарантіями реалізації “концепції наукового розвитку” КНР. Крім того, якщо “потрійне представництво” стосувалося окремих напрямків соціально-економічного розвитку країни, то “концепція наукового розвитку” – це цілісне розуміння подальшого реформування Китаю.

У жовтні 2003 р. на 3-му пленумі ЦК КПК 16-го скликання було прийнято низку рішень, у яких, зокрема, визначено: дотримуватися принципу орієнтації на інтереси й потреби людей; розробити всеосяжну, скоординовану і стійку концепцію розвитку; висунути вимоги “п’яти загальних планів”. На Центральній економічній робочій конференції наприкінці 2003 р. генеральний секретар ЦК КПК Ху Цзіньтао закликав до “твердої розробки й сумлінного здійснення орієнтованої на людей, всеосяжної, скоординованої і стійкої концепції розвитку”. У лютому 2004 р. прем’єр-міністр Вень Цзябао офіційно використав термін “перспективи наукового розвитку” на семінарі “Встановлення та впровадження наукових перспектив у галузі розвитку”, організованому Центральною партійною школою КПК для провінційних і міністерських керівників [树立和... 2004, 2]. 9 січня 2006 р. голова КНР Ху Цзіньтао на Національній конференції з науки й технологій заявив, що мета науково-

технічного розвитку Китаю на наступні 15 років полягає в тому, щоб перетворити Китай на інноваційну країну, а до 2020 р. науково-технічний розвиток зробити основою соціально-економічного розвитку країни.

Нова ідеологія третьої соціальної трансформації Китаю була прийнята після завершення XVI Всекитайського з'їзду КПК і внесена до Статуту партії вже у 2007 р. на XVII Всекитайському з'їзді КПК, на якому було ухвалено два рішення: 1) науковий прогноз розвитку визначає соціально-економічні реформи КНР і стратегічну концепцію побудови соціалізму з китайською специфікою; 2) гармонійне соціалістичне суспільство є важливим елементом загальної стратегії реалізації “перспективи наукового розвитку”, а також у сприянні здійсненню соціальних перетворень, спрямованих на поліпшення умов життя людей. Висунута теза про те, що *розвиток* є вищим пріоритетом КПК в управлінні й відновленні КНР, по суті, є продовженням твердження Ден Сяопіна про те, що “розвиток – це основна мета” (发展是硬道理 *fazhan shi ying daoli*) [发展才... 2017]. У листопаді 2012 р. на XVIII Всекитайському з'їзді КПК Ху Цзіньтао зазначив, що “концепція наукового розвитку” була сформульована шляхом застосування методології марксизму до завдань розвитку сучасного Китаю та з урахуванням специфіки сьогодення [胡锦涛 2012a]. Згідно з офіційним визначенням, “концепція наукового розвитку” повністю втілює в собі марксистський світогляд і методологію розвитку, що дає змогу КПК успішно відповідати на виклики сучасності. “Концепцію наукового розвитку” Ху Аньган назвав “стратегією розвитку Китаю другого покоління”, яка являє собою “позитивну або активну відповідь Китаю на основні політичні, економічні та соціальні виклики” [胡鞍钢 2004, 7].

2. “П’ять цивілізацій” як основа “концепції наукового розвитку”

В офіційній ідеології КПК сучасний розвиток Китаю було визначено як “п’ять цивілізацій” (文明 *wenming*): 1) соціалістична матеріальна цивілізація (社会主义 物质文明 *shehui zhuyi wuzhi wenming*), 2) соціалістична духовна цивілізація (社会主义 精神文明 *shehui zhuyi jingshen wenming*), 3) політична цивілізація (政治文明 *zhengzhi wenming*), 4) соціальна цивілізація (社会文明 *shehui wenming*), 5) екологічна цивілізація (生态文明 *shengtai wenming*). У 2012 р. на XVIII Всекитайському з'їзді КПК Ху Цзіньтао зазначив, що це “п’ять вимірів” соціалістичного суспільства [胡鞍钢 2012b]. Поняття матеріальної та духовної цивілізації були введені в офіційну ідеологію КПК ще на початку 1980-х років Ден Сяопіном [邓小平 1994, 208] і надалі використовувалися для обґрунтування взаємопов’язаного розвитку економіки та морально-етичного стану суспільства (*деполітизація моралі*), для заміни класової боротьби гармонійною моделлю та для підтримки балансу між запозиченням науково-технічних досягнень Заходу і захистом від можливого негативного впливу “вульгарної культури” того ж Заходу (за основу взято концепцію, сформульовану наприкінці епохи Цин, “китайська сутність при західній корисності” (中体西用 *zhongtixiyong*)). Згідно з визначенням Н. Дайнона, ці дві цивілізації є двома важливими складниками одного дискурсу, одного наративу, що подає державне управління як економічний і моральний прогрес, вибудовування відносин між матеріалізмом та ідеологією, реформами та консерватизмом, глобалізацією та націоналізмом; подолання культурного розпаду шляхом продуктивного переосмислення культурної спадщини домодерного Китаю [Dunon 2008, 84]. Вперше акцент на необхідності розвитку “соціалістичної духовної цивілізації” був зроблений Цзян Цземінем у контексті відродження культурного націоналізму. Водночас спочатку саме визначення цієї концепції постійно зазнавало змін, що, відповідно, призводило до виникнення різночитань у її розумінні. На XVI Всекитайському з'їзді КПК в листопаді 2002 р. Цзян Цземінь вводить поняття третьої цивілізації – “політична цивілізація”, яка повністю була зосереджена на людях або їхньому виробничому потенціалі, а не на самій КПК (*реформа партії і політичної системи*) [江泽民 2006, 200]. Четверта цивілізація була запропонована Ху Цзіньтао у 2004 р., при визначенні якої відбулося

значне редагування теорії Ден Сяопіна щодо розуміння теорії соціалістичної цивілізації. П'ята цивілізація була введена на XVII Всекитайському з'їзді КПК у 2007 р. Зазначимо, що завдяки цим новим концептам особливе місце в офіційній ідеології стало посідати й саме поняття “цивілізація” (文明 *wenming*), з використанням якого пояснювалися загалом нові соціально-економічні та політичні реалії періоду Політики реформ і відкритості. Акцент на “цивілізації” продемонстрував посилення офіційної ідеології КПК в політичних, культурних і моральних питаннях. Водночас необхідно пам'ятати, що якщо в західній традиції “цивілізація” – це складне суспільство, для якого характерні міський розвиток, соціальна стратифікація, форма правління і символічні системи комунікації (наприклад, письмо), то для китайської традиції це більшою мірою внутрішнє вдосконалення людини і поліпшення її здатності гармонійно існувати у світі (наприклад, стародавні ідеї даосизму про повагу людини до природи й дотримання нею її порядку).

2.1. Соціалістична матеріальна цивілізація визначається як матеріальний результат перетворення природи людьми в соціалістичному суспільстві. Це виявляється в прогресі матеріального виробництва та поліпшенні матеріального життя. Будівництво соціалістичної матеріальної цивілізації розподіляється на два аспекти: *соціалістичне матеріальне виробництво* (розвиток різних галузей матеріального виробництва і підвищення продуктивності праці) та *соціалістичне матеріальне життя* (поліпшення матеріального рівня і способу життя людей). На думку китайських марксистів, соціалістична матеріальна цивілізація взагалі являє собою новий етап у розвитку матеріальної цивілізації людини й має такі переваги: 1) набагато вища продуктивність праці, ніж при капіталізмі, і відповідно швидше та ефективніше розвиваються продуктивні сили; 2) матеріальне багатство розподіляється відповідно до виконаної роботи рівномірно і раціонально між усіма працівниками в суспільстві; 3) розвиток продуктивних сил і максимальне задоволення чимраз більших матеріальних потреб усіх членів суспільства; 4) досягнення узгодженого розвитку з побудовою *духовної цивілізації*. Соціалістична матеріальна цивілізація забезпечує матеріальні умови й практичний досвід для розвитку соціалістичної духовної цивілізації, а соціалістична духовна цивілізація – духовну міць та інтелектуальну підтримку розвитку соціалістичної матеріальної цивілізації, а також ідеологічне обґрунтування поступового і здорового розвитку матеріальної цивілізації. Ці два цивілізаційні аспекти доповнюють один одного і в результаті координують розвиток країни загалом, що можна визначити як протиставлення китайського організму західному бінарному. Соціалістична матеріальна цивілізація є основою консолідації соціалістичної системи, фундаментальною стратегічною метою побудови сучасної та потужної соціалістичної країни та матеріальною передумовою переходу до комунізму. Оскільки Китай, як і раніше, перебуває на початковій стадії побудови соціалізму, то відповідно соціалістична матеріальна цивілізація теж перебуває в стані зародження. Значний акцент на розвитку соціалістичної матеріальної цивілізації був зроблений у теорії Ден Сяопіна⁶.

2.2. Соціалістична духовна цивілізація⁷ являє собою абсолютно новий етап у розвитку людської духовної цивілізації, відмінна від будь-якої іншої, що існувала раніше або існує зараз, окрім того, вона є важливим складником побудови соціалізму з китайською специфікою. Вона ґрунтується на соціалістичній власності, оскільки це цивілізація пролетаріату і народних мас, чиїми плодами користується більшість людей. Соціалістична духовна цивілізація – це високорозвинені наука, технології, освіта, культура, які своєю чергою забезпечують інтелектуальну підтримку побудови соціалістичної матеріальної цивілізації. Для формування ідеологічних, політичних, етичних і соціальних принципів ефективного розвитку цієї цивілізації використовуються марксистські наукові теорії. Соціалістична духовна цивілізація – це прогрес, досягнутий людьми в процесі перетворення світу, що здебільшого виявляється в розвитку науки, освіти, культури, а також у підвищенні ідеологічних,

політичних і моральних стандартів людини. Крім того, соціалістична духовна цивілізація визначається як важлива стратегічна мета у здійсненні соціалістичної модернізації. Сам термін “цивілізація” з’явився в риторичі КПК в 1980-х роках для просування духовної цивілізації, яка доповнює матеріальну цивілізацію, що було викликано соціально-економічними реформами Ден Сяопіна і його прагненням відреагувати на очікування суспільством політичних реформ [Varme 2013].

2.3. Політична цивілізація – це, по-перше, політична форма тієї чи іншої цивілізації; по-друге, це прогрес у соціальній і політичній сферах, який досягається шляхом усунення політичних проблем (*вдосконалення інституційних механізмів*); по-третє, це політичний розвиток (*політична свідомість, концепції*). Концепція “політичної цивілізації” є розвитком надбудови, що було викликано глибокими перетвореннями в китайській економіці. Важливим аспектом також є відновлення ролі особистості (*主体性 zhuti xing*) в управлінні державними справами. Зазначається, що для формування соціалістичної політичної цивілізації потрібен тривалий час.

2.4. Соціальна цивілізація – це, по-перше, сума позитивних результатів, отриманих людством у перетворенні природи; по-друге, це єдність матеріальної, духовної та політичної цивілізацій, а також єдність національного і загальнолюдського.

2.5. Екологічна цивілізація має змінити індустріальну цивілізацію як нова форма гармонійного розвитку людини, природи й суспільства [Pan Jiahua 2016]. Концепція “екологічна цивілізація” була сформульована наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. в СРСР відповідно до загальних положень історичного матеріалізму. У той самий час ця концепція увійшла до китаєзованого марксизму й стала однією з найважливіших тем для обговорення шляхів подальшого розвитку Китаю. Відповідно до цієї теорії, можна зупинити руйнування навколишнього середовища (*екоцид*) шляхом революції у світовому економічному порядку і здійснення глобального екологічного переходу. З теоретичного погляду екологічна цивілізація мала замінити собою міжнародну концепцію сталого розвитку. Видатний мислитель ХХ ст. британський учений, марксист і китаєзнавець Дж. Нідем⁸ вказував на негативний аспект спроб панування людини над природою, що було визначено механістичною західною наукою. Вчений вважав, що необхідно досягти такого рівня свідомості, при якому розум міг би регулювати ставлення людини до природи, мінімізуючи саморуйнівні аспекти людських бажань і максимізуючи свободу людської особистості в безкласовому середовищі та егалітарному суспільстві. На думку Нідема, відмінні аспекти незахідних культур у поєднанні з критичним поглядом історичного матеріалізму могли б допомогти уникнути репресивного і деструктивного використання передових технологій [Needham 1976, 301]. У своїй фундаментальній праці “Наука і цивілізація в Китаї” вчений зазначав, що відмінною рисою китайської науки була органічна філософія природи, близька у своїх поглядах до уявлень сучасної науки, яка після трьох століть відмовилася від домінування механістичного матеріалізму [Needham 1954, 4]. Тому Дж. Нідем вважав, що китайська цивілізація і китайська революція давали надію на зовсім інше майбутнє людської цивілізації. Такі сучасні західні вчені, як Дж. Хансен, М. Манн, Дж. Чемнік, Т. Іглтон, стурбовані нездатністю провідних країн Заходу розв’язати проблему кліматичних змін, звертаються до Китаю як до ймовірного іншого підходу [Hansen 2010; Mann 2015; Chemnick 2016; Eagleton 2015]. Проте це не можна вважати зіставленням ефективності неоліберальної моделі та посттоталітарного технократичного неоавторитаризму⁹ при розв’язанні складних глобальних проблем. Що ж стосується самого Китаю, то концепція “екологічна цивілізація” стала не просто політичним гаслом офіційної ідеології КПК, а й теоретичним внеском китайських учених у глобальну дискусію про сталий розвиток. Сформульована теоретична позиція КПК з питань сталого розвитку враховує критику економічної глобалізації 1970-х рр. і передбачає поліпшення умов життя не тільки для китайського суспільства, а й для всього світу. За більш ніж чотири десятиліття

здійснення Політики реформ і відкритості Китай пережив швидку індустріалізацію та урбанізацію, що привело до становлення індустріальної цивілізації з супутніми проблемами дисбалансу, дисгармонії й нестійкості розвитку. Тому домодерна китайська концепція гармонії у відносинах між людиною і природою стала важливою основою для сучасних підходів до розвитку екологічної цивілізації.

3. “Соціалістичне гармонійне суспільство”: теорія збалансованого розвитку

Важливий складник Політики реформ і відкритості – це соціальний розвиток, ідеалом якого є соціальна гармонія. Одним із результатів XVI Всекитайського з’їзду КПК, що пройшов у листопаді 2002 р., стало визначення завдання побудови “соціалістичного гармонійного суспільства” (社会主义和谐社会 *shehui zhuyi hexie shehui*) відповідно до загального розуміння соціалізму з китайською специфікою. За визначенням Чжан Сюесеня, “концепція наукового розвитку” була запропонована для консолідації й підвищення забезпеченості населення, пошуку нових мотивів і механізмів розвитку, а також для досягнення діалектичної єдності відносин між стрибкоподібним і стійким розвитком [张学森 2004, 25–26]. На 4-му пленумі ЦК КПК 16-го скликання в листопаді 2004 р. було визначено, що побудова соціалістичного гармонійного суспільства є важливою частиною зміцнення потенціалу КПК у сфері управління. На 5-му пленумі ЦК КПК 16-го скликання в жовтні 2005 р. побудова соціалістичного гармонійного суспільства була визначена як важливе завдання всебічного застосування “концепції наукового розвитку”. Згідно з визначенням Ху Цзіньтао, це соціалістичне суспільство, побудоване на “демократії та верховенстві закону, справедливості та рівності, довірі та правдивості, доброзичливості та життєрадісності, порядку та стабільності, а також гармонійних відносинах із природою” [胡锦涛 2005]. Такий збалансований підхід передбачає, по-перше, координування розвитку всіх аспектів економіки, політики, культури та суспільства; продуктивних сил і виробничих відносин; базису і надбудови; по-друге, це стосується досягнення гармонійного розвитку регіонів, міста та села, соціуму та економіки, людини та природи, а також координації внутрішнього розвитку і відкритості зовнішньому світу, взаємин між центральним урядом і місцевим керівництвом, індивідуальних і колективних інтересів, поточних і довгострокових інтересів. Отже, “концепція наукового розвитку” була доповнена “теорією збалансованого розвитку” (平衡的发展 *pingheng de fazhan*), що ґрунтується на поняттях соціальної справедливості та стійкості й спрямована на створення безкласового “соціалістичного гармонійного суспільства” (社会主义和谐社会 *shehui zhuyi hexie shehui*). Формування соціалістичного гармонійного суспільства стало розглядатися як довгострокова історична місія на шляху побудови соціалізму з китайською специфікою і “суспільства середньої заможності” (小康社会 *xiaokang shehui*).

Поняття “соціалістичне гармонійне суспільство” було сформульовано на основі марксистських уявлень про соціальну гармонію в поєднанні з актуальними завданнями соціально-економічного розвитку Китаю. Водночас у домодерній китайській філософії були і власні уявлення про соціальну гармонію – це конфуціанські “велике єднання” (大同 *datong*) та “мир і процвітання” (小康 *xiaokang*). В офіційній же ідеології КПК до ідей соціальної гармонії зверталися Мао Цзедун (вступ у “велику гармонію” після скасування класового суспільства в Китаї) [毛泽东 1999, 543–544], Ден Сяопін і Ху Цзіньтао, який цей підхід оформив концептуально. Відповідно до твердження Яни Рошкер, концепція гармонійного суспільства в КНР безпосередньо походить з інтерпретації цього поняття конфуціанським філософом Сюнь-цзи (荀子, 310–235 рр. до н. е.) задля формування державної доктрини в період правління династії Хань (漢朝, 206 до н. е. – 220 н. е.) [Rošker 2013, 11–12]. Заміна соціальною гармонією класової боротьби вказує на значний відхід від ортодоксального марксизму, який аналізував складні соціально-економічні суперечності. Карл Маркс

скептично ставився до можливості встановлення гармонійних класових відносин і вважав, що класи в кінцевому підсумку мають бути знищені. Проте у своїх ранніх роботах він писав про гармонійне суспільство щодо вищих форм комунізму [Маркс 1956, 587, 594, 606].

У сучасному китаїзованому марксизмі немає ідеалу соціальної гармонії, але є сформульоване завдання часткової реалізації гармонії в конкретному соціальному середовищі. Для теоретичного обґрунтування цього завдання були використані класичні конфуціанські концепції гармонії, які вчать людину досягнення балансу етичного і духовного в соціумі та державі. Цей підхід був спрямований на запобігання переростання соціальної нерівності в класові конфлікти. КПК тепер проголошувала, що піклується про інтереси всіх людей, а не одного класу. Водночас соціалістичне гармонійне суспільство зможе усунути всі суперечності тільки під час тривалого процесу створення і поліпшення ефективних механізмів розв’язання соціальних конфліктів у конкретних історичних умовах. Ідея скоординованого розвитку (协调发展 *xietiao fazhan*, 五个同等 *wuge tongdeng*) також відбита у висловлюваннях Ху Цзіньтао про соціалістичне гармонійне суспільство (“матеріальна культура соціалізму”, 社会主义物质文明 *shehui zhuyi hexie shehui*; “сумлінна дружба”, 诚信友爱 *chengxin youai*), побудоване на принципах соціальної справедливості та сталості (五个同等 *wuge tongdeng*; “гармонія між людиною і природою”, 人与自然和谐 *ren yu ziran hexie*). Ця теорія стала другим ідеологічним нововведенням Ху Цзіньтао, що доповнює його “концепцію наукового розвитку”.

4. “Людина понад усе”: повернення до марксистського гуманізму

При адміністраціях і Цзян Цземіня, і Ху Цзіньтао зазначалося, що кінцевою метою економічного розвитку при здійсненні Політики реформ і відкритості є задоволення повсякденних потреб людей і підвищення рівня їхнього добробуту. Соціалістична модернізація Китаю стала визначатися як постійне задоволення щораз більших матеріальних і культурних потреб людей, про що, наприклад, можна дізнатися з доповіді прем’єра Держради КНР Веня Цзябао [温家宝 2005]. Найбільш повно це відображено в понятті 以人为本 *yiren weiben* (“людина понад усе”, “людина як основа основ”), одному з найважливіших елементів “концепції наукового розвитку”.

Основною метою визначалися свобода і всебічний розвиток людини, що в соціальному вимірі передбачає побудову соціалістичного гармонійного суспільства. Це було оновлене розуміння четвертим поколінням лідерів КПК побудови соціалізму з китайською специфікою, теоретичне обґрунтування якого істотно виходило за межі офіційної ідеології. Якщо Мао Цзедун будував соціалізм у Китаї на основі класової боротьби з буржуазією на чолі з пролетаріатом, то вже в теорії соціалізму Ден Сяопіна були інкорпоровані національна ідентичність, ринкова економіка і капіталістичний розвиток, хоча й була збережена межа між соціалізмом і капіталізмом з погляду економічної бази [Zhao Yuezhi 2008]. У теорії “потрійного представництва” Цзян Цземіня була розширена класова основа КПК, але водночас збереглося загальне завдання – реструктуризація державного соціалізму і створення соціалістичної ринкової економіки без відмови від кінцевої мети у вигляді побудови комунізму [Guo Sujian 2002, 202; Кіктенко 2021]. На відміну від Цзян Цземіня, чия ідеологія була переважно зосереджена на інтеграції економічної еліти країни, Ху Цзіньтао свою ідеологію третьої соціальної трансформації Китаю орієнтував на інтереси простих людей [锦涛胡 2007a]. Це мало забезпечити всебічний, скоординований і сталий розвиток Китаю, що дало б змогу спрямувати результати успішного економічного розвитку країни на розв’язання складних соціальних та екологічних проблем періоду Політики реформ і відкритості. Тому відповідно до “концепції наукового розвитку” розвиток продуктивних сил і виробничих відносин розглядається як

рушійна сила суспільного розвитку, суспільство розуміється як органічне ціле. Концепція спрямована на формування сталого розвитку, діалектично пояснює відносини між людиною і природою, а також між поколіннями.

Концепція “людина понад усе” є засобом досягнення всебічного розвитку всього народу. Водночас орієнтована на народ людина не є “індивідуумом” у західному розумінні індивідуалізму або лібералізму, оскільки належить до цілого народу, об’єднаного спільним завданням сталого розвитку. Згідно з визначенням Маркса, сутністю людини є сукупність суспільних відносин, що було використано в “науковій концепції розвитку” для визначення реалізації соціалізації людини (єдність людської особистості та суспільства). У цьому визначенні відбивається подальший розвиток ідей “потрійного представництва” Цзян Цземіня, а концепція “людина понад усе” скасовує класовий підхід до суспільства й економіки. Отже, нова редакція офіційної ідеології КПК переходить на позиції постмарксизму, для якого характерна відмова від дериваціонізму та есенціалізму, тобто, зокрема, економіка більше не розглядається як основа політики, а держава – як інструмент дії певного класу. Проте це не заперечення ринкової економіки й не повернення до планової економіки, а коригування і трансформація ринкової економічної системи, соціальної структури та збереження гуманістичних цінностей (*орієнтація на людину*). З філософського погляду це своєрідне повернення до раннього марксизму (“забезпечення всебічного розвитку людини”), а з політичного погляду це перехід від неоавторитаризму до доктрини управління, орієнтованої на людину, а також до економіки, орієнтованої на людину. Ху Цзіньтао стверджує, що в результаті впровадження цих принципів буде побудоване соціалістичне гармонійне суспільство, що у своїй теоретичній основі є поверненням до ідеалів марксистського гуманізму [胡锦涛 2007b].

У “концепції наукового розвитку” було зроблено наголос на всебічному розвитку, орієнтованому на людину, що повинно було виправити революційний характер традиційного соціалізму, який визначав класову боротьбу як ключовий елемент. Так звана революційна культура означає перетворення людини на інструмент соціальної революції і боротьби за владу, що є свого роду дегуманізованим інструменталізмом. Під час першої соціальної трансформації Китаю разом із традиційною культурою був повністю знищений традиційний китайський гуманізм. Вся соціальна культура втратила свій самостійний статус, оскільки була повністю інтегрована в структуру політичної ідеології, яка стала рушійною силою культурного розвитку Китаю. Згідно з революційними завданнями, *нова культура і нові ідеї* вводилися шляхом насильницького скасування всього традиційного, тобто *старого*. Результатом Культурної революції в Китаї стало блокування можливості розвитку соціальної продуктивності та самої культури, що пізніше було визначено як “культурна лихоманка”, “суб’єктивність”, девальвація онтологічного статусу людини в другий період соціальної трансформації Китаю [陳一放 1998, 42–43]. Деякі вчені вважають, що саме це знецінення людини та перемога низької, грубої культури є серйозною проблемою в історії КНР, що так і не було повністю визнано та усвідомлено. Тобто основні проблеми зосереджені не в економіці, а в політичній, соціальній та культурній сферах [單少杰 1994, 3–11]. Тому “концепція наукового розвитку” не обмежується тільки економічними питаннями, а пропонує комплексний підхід до всіх питань соціально-економічного розвитку, що робить її ближчою до філософського розуміння розвитку як такого.

Новий підхід визнавав існування безлічі суб’єктів та інтересів у суспільстві. В умовах соціальної трансформації правильна оцінка цих змін була важлива для ефективного розподілу ресурсів партійно-державної системи та подолання незбалансованих явищ у соціально-економічному розвитку країни [中共中央... 2004]. “Концепція наукового розвитку” мала підкреслити, що КПК серйозно ставиться до проблем і нагальних потреб людей, здатна розробити довгострокову, теоретично

обґрунтовану стратегію розв’язання цих проблем. Ця ідея лягла в основу керівних принципів керівництва КПК / КНР у період правління Ху Цзіньтао і визначила завдання побудови середньозаможного суспільства (小康社会 *xiaokang shehui*) в період здійснення Політики реформ і відкритості.

5. Значення “концепції наукового розвитку”

Офіційна ідеологія КПК в період правління Ху Цзіньтао загалом ґрунтувалася на традиційних марксистських підходах і на концепті “соціалізм із китайською специфікою”, проте відбулася й певна модернізація партійних ідей шляхом залучення історико-культурної спадщини Китаю, а також адаптації до нових соціально-економічних умов. Політика КПК була представлена як всеосяжний стратегічний план, що ґрунтується на науковому підході. Водночас економіка була визначена головною рушійною силою для розв’язання різних проблем у розвитку Китаю і задоволення щоденних потреб людей. Окрім того, більший акцент в офіційній ідеології КПК був зроблений на добробуті та щасті людей, соціальній справедливості, стабільності та гармонії (“концепція наукового розвитку”, “соціалістичне гармонійне суспільство”, “людина понад усе”). На теоретичному рівні ця концепція містила положення наукового соціалізму, а також ідеї китаєзованого марксизму щодо сталого розвитку, соціального добробуту, гуманістичного суспільства, демократії, соціалістичного гармонійного суспільства. Отже, “концепція наукового розвитку” запропонувала набір дискурсів і знань щодо легітимності режиму КПК з метою формування взаємозв’язків між знаннями та владою. З марксистського погляду ці ідеологічні зміни були викликані необхідністю збереження КПК свого панівного становища, а також відбивали ідею про те, що надбудова має коректуватися відповідно до економічного базису.

¹ Далі – КПК.

² Далі – КНР.

³ Докл. див.: [Кіктенко 2020a].

⁴ Докл. див.: [Кіктенко 2020b].

⁵ Докл. див.: [Кіктенко 2021].

⁶ Докл. див.: [Кіктенко 2020b].

⁷ Концепція була вперше сформульована в 1979 р.

⁸ Докл. див.: [Кіктенко 2020c].

⁹ Визначення сучасного політичного режиму КНР, дане Сяо Гунцінем 蕭功秦 (професор Шанхайського університету Цзяотун, професор Шанхайського педагогічного університету, професор Шанхайського педагогічного університету, науковий співробітник Центру сучасного китаєзнавства Університету Фудань: [蕭功秦 2008]).

ЛІТЕРАТУРА

Кіктенко В. О. Ідеологія Комуністичної партії Китаю в період Політики реформ і відкритості: проблема визначення та методологія досліджень // **Китаєзнавчі дослідження, 2020а, № 1.**

Кіктенко В. О. Теорія Ден Сяопіна: практична філософія та оновлена ідеологія Комуністичної партії Китаю // **Східний світ, 2020b, № 3.**

Кіктенко В. О. “Школа Джозефа Нідема”: дискусії навколо китайської науки та цивілізації. Київ, 2020с.

Кіктенко В. О. “Потрійне представництво” Цзян Цземіня: інкорпорування неоконсерватизму до марксизм-ленінізму // **Китаєзнавчі дослідження, 2021, № 2.**

Маркс К., Енгельс Ф. **Из ранних произведений.** Москва, 1956.

Barme G. R. Engineering Chinese Civilisation // **China Story Yearbook 2013: Civilising China** / Geremie R. Barme & Jeremy Goldkorn (eds). Canberra, 2013.

- Chemnick J. China Takes the Climate Spotlight as U.S. Heads for Exit // **Scientific American**, November 18, 2016. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/china-takes-the-climate-spotlight-as-u-s-heads-for-exit/> (дата звернення: 4.04.2021).
- Dynon N. “Four Civilizations” and the Evolution of Post-Mao Chinese Socialist Ideology // **The China Journal**, No. 60, 2008.
- Eagleton T. **Hope without Optimism**. Charlottesville, 2015.
- Guo Sujian. **Post-Mao China: From Totalitarianism to Authoritarianism**. Westport, CT, 2002.
- Hansen J. China and the Barbarians: Part 1 // **Eco-Business**, Dec. 21, 2010. URL: <https://www.eco-business.com/opinion/china-and-barbarians-part-1/> (дата звернення: 19.02.2021).
- Mann M. E., Kump L. R. **Dire Predictions**. New York, 2015.
- Needham J. **Science and Civilization in China**. Vol. 1. Cambridge, 1954.
- Needham J. **Moulds of Understanding**. Aldershot, Hampshire, Gower House, 1976.
- Pan Jiahua. **China’s Environmental Governing and Ecological Civilization**. Heidelberg, 2016.
- Rošker J. The Concept of Harmony in Contemporary P. R. China and in Taiwanese Modern Confucianism // **Asian Studies**. Vol. 1, No. 2. 2013.
- Selected Documents of the 17th National Congress of the CPC**. Beijing, 2007.
- Zhao Yuezhi. Communication and the Socialist Legacy of the Chinese State in the Era of Transnational Capitalism // **Global Communications: Toward a Transcultural Political Economy** / Paula Chakravartty (ed.). Lanham, MD, 2008.
- 陈一放。论当代中国的文化转型 // 社会科学研究, 1998 年, 第 3 期。
- 单少杰。中国改革的整体性视角-从一种『新发展观』谈起 // 哲学研究, 1994 年, 第 11 期。
- 鄧小平。邓小平文选。第 2 卷。北京, 1994。
- 发展才是硬道理 // 人民网, 2017 年 01 月 23 日。URL: <http://cpc.people.com.cn/n1/2017/0123/c410539-29043799.html> (дата звернення: 20.02.2021).
- 胡鞍钢。中国:新发展观。杭州, 2004 年。
- 胡锦涛。胡锦涛强调: 深刻认识构建和谐社会的重大意义 // 国家自然科学基金委员会, 2005 年 02 月 21 日。URL: <http://www.nsf.gov.cn/publish/portal0/tab440/info59795.htm> (дата звернення: 23.02.2021).
- 胡锦涛。胡锦涛: 科学发展观是我党提出的新重大战略思想 // 新华网, 2007 年 01 月 22 日。URL: http://www.xinhuanet.com/zgjjx/2007-01/22/content_5635752.htm (дата звернення: 21.02.2021).
- 胡锦涛。胡锦涛在中国共产党第十七次全国代表大会上的报告 // 中国共产党新闻网首页, 2007 年 10 月 15 日至 21 日。URL: <http://cpc.people.com.cn/GB/64162/64168/106155/106156/6430009.html> (дата звернення: 13.02.2021).
- 胡锦涛。坚定不移沿着中国特色社会主义道路前进 // 人民网, 2012 年 11 月 09 日 8。URL: <http://cpc.people.com.cn/18/n/2012/1109/c350821-19529916.html> (дата звернення: 3.02.2021).
- 胡锦涛。胡锦涛在中国共产党第十八次全国代表大会上的报告 // 中華人民共和國中央人民政府, 2012 年 11 月 17 日。URL: http://www.gov.cn/lhdh/2012-11/17/content_2268826.htm (дата звернення: 7.02.2021).
- 江泽民。江泽民文选-第一卷。北京, 2006。
- 毛泽东。毛泽东文集-第六卷。北京, 1999。
- 树立和落实科学发展观。北京, 2004。
- 温家宝。政府工作报告——2005 年 3 月 5 日在第十届全国人民代表大会第三次会议上 // 国务院公报, 2005 年, 第 12 号。URL: http://www.gov.cn/gongbao/content/2005/content_158717.htm (дата звернення: 12.02.2021).
- 蕭功秦。中国的大转型: 从发展政治学看中国变革。北京, 2008 年。
- 张学森。科学发展观: 背景、内涵及创新点 // 中共四川省委省级机关党校学报, 2004 年, 第 2 期。
- 中共中央关于加强党的执政能力建设的决定 // 中央政府门户网站, 2008 年 08 月 20 日。URL: http://www.gov.cn/test/2008-08/20/content_1075279.htm (дата звернення: 2.02.2021).

REFERENCES

Kiktenko V. O. (2020a), “Ideolohiya Komunistychnoyi partiyi Kytayu v period Polityky reform i vidkrytosti: problema vyznachennya ta metodolohiya doslidzhen’”, *Chinese Studies*, No. 1, pp. 27–36. (In Ukrainian).

Kiktenko V. O. (2020b), “Teoriya Den Syaopina: praktychna filosofiya ta onovlena ideolohiya Komunistychnoyi partiyi Kytayu”, *Shidnij svit*, No. 3, pp. 25–36. (In Ukrainian).

Kiktenko V. O. (2020c), “*Shkola Dzhozefa Nidema*”: dyskusiyi navkolo kytays'koyi nauky ta tsyvilizatsiyi, Vydavnychyy dim “Hel’vetyka”, Kyiv. (In Ukrainian).

Kiktenko V. O. (2021), “Potriyne predstavnytstvo’ Tszyan Tszeminya: inkorporuvannya neokonservatyizmu do marksyzm-leninizmu”, *Chinese Studies*, No. 2, pp. 56–67. (In Ukrainian).

Marks K. and Engel’s F. (1956), *Iz rannikh proizvedeniy*, Politizdat, Moscow. (In Russian).

Barne G. R. (2013), “Engineering Chinese Civilisation”, in Geremie R. Barne & Jeremy Goldkorn (eds), *China Story Yearbook 2013: Civilising China*, Australian National University, Australian Centre on China in the World, Canberra, pp. i–xxix.

Chemnick J. (2016), “China Takes the Climate Spotlight as U.S. Heads for Exit”, *Scientific American*, November 18, available at: <https://www.scientificamerican.com/article/china-takes-the-climate-spotlight-as-u-s-heads-for-exit/> (accessed April 4, 2021).

Dynon N. (2008), “‘Four Civilizations’ and the Evolution of Post-Mao Chinese Socialist Ideology”, *The China Journal*, No. 60, pp. 83–109.

Eagleton T. (2015), *Hope without Optimism*, University of Virginia Press, Charlottesville.

Guo Sujian (2002), *Post-Mao China: From Totalitarianism to Authoritarianism*, Praeger, Westport, CT.

Hansen J. (2010), “China and the Barbarians: Part 1”, in *Eco-Business*, Dec. 21, available at: <https://www.eco-business.com/opinion/china-and-barbarians-part-1/> (accessed February 19, 2021).

Mann M. E. and Kump L. R. (2015), *Dire Predictions*, DK Publishing, New York.

Needham J. (1954), *Science and Civilization in China*, Vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge.

Needham J. (1976), *Moulds of Understanding*, Aldershot, Hampshire, Gower House.

Pan Jiahua. (2016), *China’s Environmental Governing and Ecological Civilization*, Heidelberg.

Rošker J. (2013), “The Concept of Harmony in Contemporary P. R. China and in Taiwanese Modern Confucianism”, *Asian Studies*, Vol. 1, No. 2, pp. 3–20.

Selected Documents of the 17th National Congress of the CPC (2007), Foreign Languages Press, Beijing.

Zhao Yuezhi (2008), “Communication and the Socialist Legacy of the Chinese State in the Era of Transnational Capitalism”, in Paula Chakravartty (ed.), *Global Communications: Toward a Transcultural Political Economy*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, pp. 1–40.

Chen Yifang (1998), “Lun dangdai zhongguo de wenhua zhuanxing”, in *Shehui kexue yanjiu*, Issue 3, pp. 41–46. (In Chinese).

Dan Shaojie (1994), “Zhongguo gaige de zhengti xing shijiao-cong yi zhong ‘xin fazhan guan’ tan qi”, in *Zhexue yanjiu*, No. 11, pp. 3–11. (In Chinese).

Deng Xiaoping (1994), *Deng Xiaoping wenxuan*, Vol. 2, Renmin Chubanshe, Beijing. (In Chinese).

“Fazhan cai shi ying daoli” (2017), in *Renmin wang*, January 23, available at: <http://cpc.people.com.cn/n1/2017/0123/c410539-29043799.html> (accessed February 20, 2021). (In Chinese).

Hu Angang (2004), *Zhongguo: xin fazhan guan*, Zhejiang renmin chubanshe, Hangzhou. (In Chinese).

Hu Jintao (2005), “Hu Jintao qiangdiao: shenke renshi goujian hexie shehui de zhongda yiyi”, in *Guojia ziran kexue jijin weiyuanhui*, February 21, available at: <http://www.nsf.gov.cn/publish/portal0/tab440/info59795.htm> (accessed February 23, 2021). (In Chinese).

Hu Jintao (2007a), “Hu Jintao: kexue fazhan guan shi wo dang tichu de xin zhongda zhanlüe sixiang”, in *Xinhua wang*, January 22, available at: http://www.xinhuanet.com/zgjx/2007-01/22/content_5635752.htm (accessed February 21, 2021). (In Chinese).

Hu Jintao (2007b), “Hu Jintao zai zhongguo gongchandang di shiqi ci quanguo daibiao dahui shang de baogao”, in *Zhongguo gongchandang xinwen wang shouye*, October 15–21, available at: <http://cpc.people.com.cn/GB/64162/64168/106155/106156/6430009.html> (accessed February 13, 2021). (In Chinese).

Hu Jintao (2012a), “Jianding bu yi yanzhe zhongguo tese shehui zhuyi daolu qianjin”, in *Renmin wang*, 11 yue 09 ri 8, available at: <http://cpc.people.com.cn/18/n/2012/1109/c350821-19529916.html> (accessed February 3, 2021). (In Chinese).

Hu Jintao (2012b), “Hu Jintao zai zhongguo gongchandang di shiba ci quanguo daibiao dahui shang de baogao”, in *Zhonghua renmin gongheguo zhongyang renmin zhengfu*, November 17,

available at: www.gov.cn/ldhd/2012-11/17/content_2268826.htm (accessed February 7, 2021). (In Chinese).

Jiang Zemin (2006), *Jiang Zemin wenxuan-di yi juan*, Renmin chuban she, Beijing. (In Chinese).

Mao Zedong (1999), *Mao Zedong wenji-di liu juan*, Renmin chuban she, Beijing. (In Chinese).

Shuli he luoshi kexue fazhan guan (2004), Zhonggong zhongyang dangxiao chuban she, Beijing. (In Chinese).

Wen Jiabao (2005), “Zhengfu gongzuo baogao – 2005 nian 3 yue 5 ri zai di shi jie quanguo renmin daibiao dahui di san ci huiyi shang”, in *Guowuyuan gongbao*, No. 12, available at: www.gov.cn/gongbao/content/2005/content_158717.htm (accessed February 12, 2021). (In Chinese).

Xiao Gongqin (2008), *Zhongguo de da zhuanxing: cong fazhan zhengzhi xue kan zhong guo biange*, Xinxing chuban she, Beijing. (In Chinese).

Zhang Xuesen (2004), “Kexue fazhan guan: Beijing, neihan ji chuangxin dian”, in *Zhonggong sichuan sheng wei sheng ji jiguan dangxiao xuebao*, Issue 2, pp. 25–27. (In Chinese).

“Zhonggong zhongyang guanyu jiaqiang dang de zhizheng nengli jianshe de jue ding” (2008), in *Zhongyang zhengfu menhu wangzhan*, August 20, available at: www.gov.cn/test/2008-08/20/content_1075279.htm (accessed February 2, 2021). (In Chinese).

В. О. Кіктенко

“Концепція наукового розвитку” Ху Цзіньтао: ідеологія третьої соціальної трансформації Китаю

У статті досліджується “концепція наукового розвитку”, яка стала важливим стратегічним орієнтиром соціально-економічного розвитку Китаю і побудови соціалізму з китайською специфікою. Проаналізовано історичні передумови формування цієї концепції, її теоретичний зміст і практичне значення. Показано, що “концепція наукового розвитку” була спрямована на формування загального, системного погляду на соціально-економічний розвиток країни й це відповідно визначило її особливе місце в сучасній офіційній ідеології Комуністичної партії Китаю (КПК). Особливу увагу приділено аналізу “п’яти цивілізацій”, які є основою “концепції наукового розвитку”, – це “соціалістична матеріальна цивілізація”, “соціалістична духовна цивілізація”, “політична цивілізація”, “соціальна цивілізація” та “екологічна цивілізація”. Акцент на “цивілізації” продемонстрував посилення офіційної ідеології КПК на політичних, культурних і моральних питаннях. Зазначено особливу роль теорії збалансованого розвитку (“соціалістичне гармонійне суспільство”) у здійсненні Політики реформ і відкритості. Поняття “соціалістичне гармонійне суспільство” було сформульовано на основі марксистських уявлень про соціальну гармонію в поєднанні з актуальними завданнями соціально-економічного розвитку Китаю. Проте для теоретичного обґрунтування цього завдання були використані класичні конфуціанські концепції гармонії, які вчать людину досягнення балансу етичного і духовного в соціумі та державі. Підкреслено, що цей підхід доповнював “концепцію наукового розвитку” й був спрямований на запобігання переростанню соціальної нерівності в класові конфлікти. Показано, що соціалістична модернізація Китаю стала визначатися як постійне задоволення щораз більших матеріальних і культурних потреб людей, і це знайшло відображення в понятті “людина понад усе”, одному з найважливіших елементів “концепції наукового розвитку”. Визначено, що нова редакція офіційної ідеології КПК являє собою перехід на позиції постмарксизму, для якого характерна відмова від дериваціонізму та есенціалізму, тобто, зокрема, економіка більше не розглядається як основа політики, а держава – як інструмент дії певного класу. Підкреслено, що офіційна ідеологія КПК в період правління Ху Цзіньтао загалом ґрунтувалася на традиційних марксистських підходах і на концепті “соціалізм із китайською специфікою”, проте відбулася й певна модернізація партійних ідей шляхом залучення історико-культурної спадщини Китаю, а також адаптації до нових соціально-економічних умов.

Ключові слова: Китай, Комуністична партія Китаю (КПК), Ху Цзіньтао, ідеологія, “концепція наукового розвитку”, “соціалізм із китайською специфікою”, постмарксизм

Стаття надійшла до редакції 1.07.2021